

УДК 94(477)(092)

DOI: 10.31651/2076-5908-2025-1-19-25

Віталій ТЕЛЬВАК

доктор історичних наук, професор кафедри всесвітньої історії та спеціальних історичних дисциплін Дрогобицького державного педагогічного університету ім. І. Франка, м. Дрогобич, Україна
 ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2445-968X>
 e-mail: telvak1@yahoo.com

ОСВІТА ЯК ЧИННИК ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ: ПОЛЬСЬКИЙ ДОСВІД

Анотація. Мета дослідження полягає у з'ясуванні польського досвіду модернізації освіти як вагової складової стратегії масштабної повоєнної відбудови держави. **Методологічне підґрунтя** роботи становить міждисциплінарний підхід. Особливий акцент зроблено на структурно-функціональному системному аналізі історіографічних фактів і порівняльно-історичному методі, виходячи з принципів об'єктивності та історизму. **Наукова новизна** статті полягає у комплексному аналізі проблеми реформування польської освіти як ключового чинника післявоєнного відновлення країни. **У підсумку** відзначено, що саме реформи у шкільництві всіх рівнів стали основою проєкту повоєнного відновлення, що його реалізувала польська комуністична влада після вигнання німецьких окупантів. Ці реформи базувалися на принципах однотипності, універсальності, безкоштовності та відкритості навчання. Їхньою метою було подолання наслідків багаторічної окупації, модернізація й консолідація суспільного життя та динамічна розбудова всіх галузей промисловості і сільського господарства. Суттєвими перешкодами на шляху імплементації демократичних освітніх ініціатив стало поглиблення авторитарних явищ у суспільно-політичному житті Польської народної республіки, яка потрапила під вплив радянського тоталітаризму. Це проявлялося в централізації всіх ланок освіти, ідеологізації її змісту, підпорядкування контролю партійної бюрократії, класовій селекції при допуску до вищої школи тощо. Однак, незважаючи на вищезадані неоліки та політичний тиск, саме в так званий сталінський період було запроваджено освітні реформи, які відкрили шляхи соціальної мобільності в безпрецедентному масштабі та переформатували навчальні заклади від початкового до вищого рівнів. Звісно, наслідки змін були далекими від очікуваних результатів, але водночас вони являли собою сміливу спробу змінити обличчя польської освіти, модернізувати повоєнне суспільство та заново побудувати економіку з урахуванням викликів науково-технічного прогресу.

Ключові слова: Польська народна республіка, післявоєнна відбудова, освіта, реформи, ідеологізація.

Vitalii TELVAK

Doctor of Historical Sciences, Professor at Department of World History and Special Historical Disciplines, Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University, Drohobych, Ukraine
 ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2445-968X>
 e-mail: telvak1@yahoo.com

EDUCATION AS A FACTOR OF POST-WAR RECONSTRUCTION: POLISH EXPERIENCE

Abstract. The purpose of the study is to clarify the Polish experience of modernizing education as a significant component of large-scale post-war reconstruction of the state. **The methodological basis** of the work is an interdisciplinary approach with particular emphasis on the structural-functional systematic analysis of historiographical facts and the comparative-historical method based on the principles of objectivity and historicism. **The scientific novelty** of the article lies in the comprehensive analysis of the problem of reforming Polish education as a key factor in the country's post-war reconstruction. The article has **concluded** that the reforms in schooling at all levels became the basis of the post-war reconstruction project, which was implemented by the Polish communist authorities after the expulsion of the German occupiers. These reforms were based on the principles of uniformity, universality, free and open education. Their goal was to overcome the consequences of many years of occupation, modernize and consolidate public life, and dynamically develop all branches of industry and agriculture. Significant obstacles to the implementation of democratic educational initiatives were the deepening of authoritarian phenomena in the socio-political life of the country, which fell under the influence of Soviet totalitarianism. This was manifested in the centralization of all levels of education, the ideologizing of its content, subordination to the control of the party bureaucracy, class selection for admission to higher education, etc. However, despite the aforementioned shortcomings and political pressure, during the so-called Stalinist period, the educational reforms opened up the paths of social mobility on an unprecedented scale and reformatted educational institutions from primary to higher levels. Of course, the consequences of the changes were far from the expected results, but at the same time they represented a bold attempt to change the face of Polish education, modernize post-war society and rebuild the economy taking into account the challenges of scientific and technological progress.

Keywords: Polish People's Republic, post-war reconstruction, education, reforms, ideologization.

Постановка проблеми. Три роки російської агресії проти України спричинили небачені з часів Другої світової війни масштаби руйнувань в усіх сферах нашого життя, принесли численні жертви серед мирного населення, викликали найбільші в Європі міграційні потоки й ін. Попри зростаючий тиск демократичної світової спільноти, путінський режим не відступає від своїх злочинних намірів цілковитого знищення української державності й відновлення своєї

континентальної імперії. Незважаючи на триваючі військові дії високої інтенсивності, в експертному середовищі все частіше йдеться про потребу напрацювання моделей повоєнного відновлення нашої держави після невідмінної перемоги над рашизмом з метою можливо оперативного усунення наслідків російського варварства. При цьому найчастіше озвучуються тези про необхідність врахування чималого досвіду відбудови тих країн європейської частини континенту, перед якими стояли подібні за масштабністю виклики повоєнного відновлення. І тут подібністю ситуації приваблює досвід наших західних сусідів, які ще на етапі звільнення своїх земель від німецького нацизму розробили ефективну програму подолання наслідків тривалої окупації й дезінтеграції всіх сфер національного життя. При цьому особливістю польських планів повоєнної відбудови було експонування в них освітньої складової. Відтак вартим дослідницької уваги є з'ясування особливостей цього досвіду для можливого врахування при конструюванні планів українського відновлення.

Аналіз джерел та останніх досліджень. Історія шкільництва середини ХХ ст. є добре опрацьованим сюжетом в польській соціогуманітаристиці нашого часу. Так, до досвіду розбудови освіти і виховання на теренах відновленої польської держави протягом перших повоєнних років в ґрунтовних спеціальних опрацюваннях зверталися Ч. Купісевич [1], Б. Якубовська [2], Б. Потирала [3], П. Х'юбнер [4] та ін. Вони докладно відтворили перебіг та наслідки реформування школи всіх рівнів, показали труднощі на цьому шляху, довели зацікавлену участь суспільства в модернізаційних процесах. Разом із тим, у наявних на сьогодні дослідженнях, домінують сюжети політико-ідеологічної складової освітянських реформ у контексті наростаючих авторитаристських тенденцій у повоєнному суспільно-політичному житті в Польській народній республіці (далі – ПНР). З огляду на це, дещо недостатнім видається з'ясування модернізаційного впливу освітянського чинника на функціонування відновленої після фашистської окупації молодшої польської держави. Цим і зумовлено актуальність теми нашого дослідження.

Мета статті – з'ясувати польський досвід модернізації освіти як вагомої складової стратегії масштабної повоєнної відбудови держави.

Виклад основного матеріалу. Першочергово окреслимо хронологічні рамки нашого дослідження. Йдеться про те, що в польських історико-педагогічних студіях зустрічаються різні спроби членування тривалого процесу розвитку шкільництва за роки існування ПНР. Для нас найбільш узагальненою виглядає модель, запропонована Т. Хейніцькою-Безвінською. Вона виділила чотири окреси в майже півстолітньому періоді шкільництва соціалістичної Польщі (1944–1989 рр.), обравши критерієм парадигмальні зміни. Перший з них охоплює 1944–1952 рр. і характеризується поступовим переходом від міжвоєнних освітянських традицій до моделі нової школи часів ПНР, що уможливило надолужити втрати періоду тривалої окупації. Саме на цій добі ми й зосередимо свою увагу [5, с. 44].

Перед польським суспільством, яке за підтримки радянського війська звільнялося від нацистського панування, стояв вибір моделей повоєнної модернізації освітянського сектору. Перший з них запропонували представники польського уряду в екзилі, що тоді перебував у Лондоні. Він спирався на міжвоєнні практики і передбачав, як базову, повну семикласну загальноосвітню школу, завданням якої було демократичне виховання, що забезпечувало б всебічний розвиток учня, формування громадянської позиції в дусі демократичних ідеалів свободи, рівності та братерства. Ця модель підкреслювала приналежність національної культури до західноєвропейської, основні засади якої базувалися на християнських моральних принципах [3, с. 13].

Альтернативна їй модель апелювала до радянського освітнього досвіду, що його взяла на озброєння Польська робітнича партія (далі – ПРП), а відтак і сформований з її членів тимчасовий уряд, функціонери якого почали працювати у Любліні після звільнення міста. Їхня концепція передбачала існування базових універсальних десяти- або восьмирічних шкіл, що мали бути безкоштовними, світськими і загальнодоступними. Першочергово ці школи планувалися як своєрідні соціальні ліфти для селян і робітників [3, с. 13]. Зрозуміло, що домінуючою стала модель тих політичних сил, які завдяки допомозі зі сходу перебирали владу в краї, себто польських комуністів. І хоча лондонський уряд очікувано був затятим опонентом нових господарів ситуації, він цілком підтримував їх розуміння пріоритетності відновлення шкільництва на звільнених теренах і радив своїм симпатикам серед педагогів у всьому підтримувати освітянські ініціативи комуністичних урядовців. Таким чином, саме освіта стала об'єднавчим майданчиком для конкуруючих політичних таборів, що свідчить про їхню дійсну зацікавленість поступом польського народу.

Контури майбутніх освітянських реформ проглядаються у документах ПРП, яка стояла в авангарді боротьби з фашизмом. Вони почали з'являтися у той час, коли стало зрозумілим, що динаміка бойових дій провіщає звільнення польських земель від німецької окупації в найближчому майбутньому. Так, вже в листопаді 1943 р. в програмній декларації ПРП «За що ми боримося» містилися запевнення безкоштовної освіти на всіх рівнях – від початкового до вищого [6, s. 22–23]. Це було підтверджено виданим 22 липня 1944 р. «Маніфестом» Польського комітету національного визволення (далі – ПКНВ): «Одним з найнагальніших завдань Польського комітету національного визволення на звільнених територіях стане відбудова шкільництва і забезпечення безкоштовної освіти на всіх рівнях. Суворо дотримуватиметься примус до загальної освіти. Польська інтелігенція, здекастрована німцями, а передусім люди науки і мистецтва, будуть оточені особливою турботою. Відбудова шкіл проводитиметься негайно» [7, s. 161].

Здійснений у згаданих документах наголос на освітній складовій повоєнної відбудови був не випадковим. Йдеться про те, що в роки війни та окупації шкільництво зазнало чи не наймасштабніших матеріальних і гуманітарних втрат. Так, зруйновані та спустошені шкільні будівлі становили в середньому близько 30% на колишніх територіях Другої Речі Посполитої, а на новоприєднаних західних теренах вони перевищували 50%. Чималими були й кадрові втрати: внаслідок війни загинула 1/3 вчителів загальноосвітніх шкіл та близько 18% викладачів університетів [8, s. 220]. Не менш серйозних освітніх втрат зазнала польська молодь. У загальноосвітніх школах на територіях, які увійшли до складу ПНР, 1676000 з 3492000 дітей шкільного віку (тобто близько 48%) не відвідували школу під час німецької окупації. У середніх загальноосвітніх школах – 110700 з загальної кількості 154300 молодих людей, які б відвідували заклади цього типу в довоєнний час, не мали можливості навчатися. Це становило 72% від загальної кількості; решта молоді була охоплена системою таємного навчання [9, s. 254].

Для подолання цих наслідків уже в листопаді 1944 р. постав відділ шкільної реформи Відомства освіти ПКНВ, який зосередив роботу над концепцією перетворень та можливістю їх реалізації на практиці. Згадане відомство 1 січня 1945 р. трансформувалося в Міністерство освіти Тимчасового уряду. В ньому створили Департамент шкільної реформи, а в його складі – очолений Мар'яном Фальським Відділ досліджень і статистики. Об'єктами його зацікавлень стали три напрямки: організаційна структура шкільництва, зміни в навчальних програмах та вивчення можливості темпів реалізації реформи. Саме у цей період було прийнято остаточну постанову про безкоштовне навчання на всіх рівнях, уніфікацію шкільної системи та скасування кваліфікаційних іспитів при переході на вищі рівні освітньої системи, універсальну 8-річну початкову школу з обов'язковим навчанням до 18 років [10, s. 204].

Чиновники Міністерства освіти у той час видавали відозви до польської вчительської спільноти, в яких закликали до спонтанного відкриття шкіл, якнайшвидшого ремонту будівель і шкільних приміщень, а також до забезпечення шкіл необхідним обладнанням. Також вони зверталися до батьків, учнів і всіх охочих членів місцевої громади з проханням допомоги у відновленні польської освіти. Діяльність навчальних закладів вважалася настільки важливою, що влада ініціювала неформальне відкриття шкіл, навіть якщо це не було підкріплено жодними правовими нормами [11, s. 108]. В дусі цих постанов, від серпня 1944 р. і до кінця року на місцях було проведено багато організаційних заходів. Приміром, постали перші чотири шкільні окружні управління з осідками в Любліні, Білостоці, Ряшеві та Мінську Мазовецькому, а після остаточного вигнання фашистів до них додалося ще десять округів. Декретом ПКНВ від 23 жовтня 1944 р. в Любліні було засновано Університет Марії Кюрі-Склодовської, а в травні 1945 р. постав Лодзинський університет [9, s. 247].

Згадані вище рамки освітянської реформи стали предметом ретельного обговорення на першому повоєнному Загальнопольському педагогічному з'їзді, що відбувся в червні 1945 р. На ньому були цілком акцептовані проголошені раніше шляхи демократизації й інтенсивного відновлення освітньої галузі. Відтак за рішеннями з'їзду його учасники прийняли рішення, що освітня система в ПНР ґрунтуватиметься на принципах однотипності, універсальності, безкоштовності та відкритості [12, s. 75]. Воно знайшло втілення у тогочасному популярному гаслі – «Єдина, універсальна, загальнодоступна і безкоштовна школа». Початкова школа, відповідно до урядових директив, стала обов'язковою [1, s. 37].

Щоб компенсувати чималі втрати від закриття середніх шкіл під час нацистської окупації, органи управління освітою організували гімназії та ліцеї для учнів, які з об'єктивних причин відстали у навчанні. Вони опановували навчальну програму в прискореному темпі. Таким чином

середню школу було удоступнено для молоді різного віку з відмінним рівнем попередньої підготовки. Усвідомлення новою владою, попри її формування за радянськими тоталітарними лекалами, екзистенційної нагальності розбудови шкільництва проглядало і в тому, що в перші повоєнні роки приватні і навіть католицькі навчальні заклади в цілому мирно співіснували з державними типами шкіл, в яких освітній процес зазнавав все більшої індоктринації комуністичною пропагандою. Пояснюється це тим фактом, що тогочасним керівникам держави вповні слушно йшлося про національний інтерес можливо швидкого відновлення освіченого прошарку суспільства.

Чимало уваги нова влада відвела і проблемам середньої спеціальної освіти, яка мала за мету надолужити воєнні втрати серед фахівців середньої ланки. З огляду на це акцент було зроблено на динамічне відтворення вчительської верстви. Приміром, на початку 1950-х рр. влада ініціювала відкриття 4-тижневих педагогічних курсів для кандидатів, які закінчили дев'ять класів загальноосвітньої школи, та 5-місячних підготовчих педагогічних курсів для кандидатів робітничо-селянського походження, які досягли 18-річного віку і мали не менше 7 класів початкової освіти [13, s. 60].

Ще діяльніше, ніж середньо-спеціальну освіту гуманітарного профілю, влада ПНР розбудовувала сегмент системи професійно-технічної й сільськогосподарської освіти, з огляду на вимоги відбудови зруйнованого інтенсивними бойовими діями краю. Так, в 1951 р. було запроваджено професійно-технічні училища як найнижчу форму підготовки до професійної діяльності; базові професійно-технічні училища для підготовки кваліфікованих робітників; технікуми та професійні школи рівня ліцеїв для підготовки кадрів із середньою і повною професійною освітою. Створювалися також професійно-технічні школи для молоді, яка закінчила дев'ять і десять класів загальноосвітньої школи. Для старшої молоді, що вже працювала, були створені вечірні і заочні технічні училища, а також школи досвідчених майстрів для кваліфікованих робітників з виробничими досягненнями [13, s. 62]. Для забезпечення тісного зв'язку професійно-технічної освіти з потребами народного господарства та з огляду на необхідність її інтеграції в реалізацію планів відбудови краю, в 1949 р. було створено Центральне управління професійно-технічної освіти, яке модерувало розвиток цього освітнього сегменту [14, s. 253]. В тогочасному публічному дискурсі, а відтак і в школі, кар'єру робили слова на кшталт електрифікація, радіофікація, механізація сільського господарства тощо.

Іншою гострою суспільною проблемою перших повоєнних років, на яку мала реагувати соціалістична влада, було існування чималої кількості анальфабетів серед дорослого населення країни, що також стало наслідком відсутності національної системи шкільництва за часів нацистської окупації. Так, в 1949 р. дослідження показало, що 8% дорослого населення не вміли ні читати, ні писати [15, s. 10]. З огляду на цей суспільний виклик, в 1949 р. було прийнято закон про ліквідацію неписьменності. Він створив правові засади для проведення масштабної кампанії з ліквідації анальфетизму серед дорослого населення, що проводилася протягом 1949–1951 рр. Згідно з постановою Державного комітету економічного планування від 5 грудня 1950 р., неписьменність мала бути ліквідована у всіх закладах праці до 1 травня 1954 р. [13, s. 262]. Відзначимо, що це важливе суспільне завдання вдалося реалізувати.

Польські освітяни в перші повоєнні роки дали гідну відповідь на ще один виклик екзистенційного плану, який стояв перед молодою державою. Йшлося про потребу організації всіх рівнів освіти на так званих західних територіях, що відійшли до ПНР внаслідок нового поділу європейських кордонів і які в історіографічній традиції отримали назву «*Ziemia Odzyskane*». Напливаюче на новоприєднані терени прибуле населення несло з собою власні звичаї та традиції, внаслідок чого виникали конфлікти із корінними мешканцями цих земель. Відтак саме на вчителів було покладено складну задачу нівелювати ці ментальні і культурні відмінності і через школу єднати повоєнне польське суспільство розумінням спільності інтересів. Відзначимо, що патріотично налаштовані педагоги, хоча й здебільшого скептично ставилися до нової політичної реальності, з ентузіазмом розпочали процес відбудови польської освіти на старих річпосполитських теренах [8, s. 223]. Питання новоприєднаних територій також з'явилося у всіх шкільних програмах і підручниках, чим виховувалася важлива для громадського солідаризму ідея загальнопольської соборності. Відтак, «*Ziemia Odzyskane*» стали предметом різнопланових наративів та ілюстративного матеріалу в школі й трактувалися як споконвічно польські землі, на які поляки мали беззаперечне історичне право.

Не менших модернізаційних змін вимагала й система вищої освіти. Подібно до початкової, середньої та професійної шкіл, вона зазнала чималих воєнних втрат, адже окупанти практично заборонили університетські студії. Під час нацистської окупації загинуло близько 40% польських професорів. Більше половини освітньо-наукових об'єктів, що діяли до війни, були повністю знищені. Фатальними були й втрати бібліотек: у Варшаві вони склали 76%, у Познані – 68%, у Кракові – 14%. До цього слід додати втрату університетської інфраструктури, залишеної у Львові та Вільнюсі [16, s. 31]. Іншим викликом для нової влади було й те, що у міжвоєнний час вищі студії вважалися елітарними з огляду на високі кваліфікаційні вимоги та чималу вартість навчання, а самі навчальні заклади мали потужні автономні права. Тож реалізація заявлених гасел демократизації й масовості навчання в цьому випадку мала свою специфіку. Її слід було якомога швидше врахувати з огляду на потребу задоволення зростаючих соціально-економічних та культурних потреб країни, сфокусованих на модернізації всіх сторін її функціонування.

Відзначимо, що і в цьому освітньому секторі певний час приватні та церковні вищі навчальні заклади сусідили на освітянському полі з державними, продукуючи кадри так потрібної відновленій державі інтелігенції. Втім, держава поступово згортала такий тип шкіл, з огляду на неможливість контролювати ідейний зміст навчання в них, і від 1949 р. у цьому сегменті залишився лише один виш – Католицький університет у Любліні, причому з сильно урізаними академічними правами.

Отримавши стимул від «прискорення будівництва соціалістичної системи», вища освіта в досліджуваній період ввійшла в період прискореного кількісного зростання та структурних змін, що характеризувалися пріоритетним розвитком технічних напрямків. Відтак, разом з усією соціально-економічною системою держави вища школа стала частиною планового господарювання. Кількісний стрибок (як у кількості самих університетів, так і в їхніх розмірах) мав відповідати потребам виконання шестирічного плану економічного розвитку, що характеризувався, серед іншого, спробою швидкої індустріалізації країни за зразком СРСР й інших країн соцтабору. Так, до початку 1950-х рр. кількість вузів перевищила вісімдесят; відповідно до цього стрімко зросла й кількість науково-педагогічних кадрів і студіюючої молоді [17, s. 252].

Якщо поглянути на спеціалізацію вищих навчальних закладів після 1945 р., то побачимо першочерговий розвиток технічних університетів – політехнік та інженерних вузів, а після відокремлення медицини від класичних університетів – медичних академій. На думку освітніх бюрократів, розвиток технічних наук мав забезпечити кадри для прискореної індустріалізації країни за радянським зразком. У подальшому кількість сільськогосподарських та економічних вищих шкіл надалі зростала, а відповідно збільшувалася й їхня студентська аудиторія. На думку влади, яка взорувалася на радянські зразки, керувати народним господарством повинні були не стільки економісти, скільки кадри технічної інтелігенції. Це мало наслідком розвиток суто технічних й інженерних напрямків в рамках економічних вишів [18, s. 7, 8]. Таку кон'юнктуру влада підтримувала високим охопленням молоді гідним стипендіальним забезпеченням.

Акцент польських комуністів на демократичності всіх рівнів освіти, як уже йшлося вище, став справжнім життєвим шансом для робітничої і селянської молоді. Поряд з нею, освітня політика нової влади відкрила дорогу до вищої школи польським жінкам, які в міжвоєнний час складали незначну частку серед студентів. Йдеться про те, що висока вартість навчання була аргументом для більшості батьків пріоритезувати освіту синів, а не доньок. Відтак після 1945 р. бачимо spektakлярні гендерні зміни у студентській аудиторії польських вишів: наприкінці досліджуваного періоду частка жінок становила майже половину від загальної кількості студіюючої, а на низці факультетів, передусім гуманітарних й економічних, сягала навіть понад 60% [19, s. 48].

Відзначимо, що змальована нами картина охоплює лише феномен додатних модернізаційних впливів освітніх реформ на польське повоєнне суспільство. Ця картина є вочевидь неповною без згадки про чимало негативних і проблемних явищ у розбудові тогочасного шкільництва, що здійснювалося за радянськими взірцями. Серед них згадаємо централізацію всіх ланок освіти, підпорядкування напрямів її розвитку завданням ідеологічної боротьби, директивне планування, неузасаднене розширення її масштабів, орієнтація лише на технічні галузі тощо. Все це мало на меті задовольнити потреби індустріальної держави, яка зростала прискореними темпами, але водночас не враховувало потужних освітянських традицій і внутрішньошкільних процесів. Розширення освіти, особливо її вищої ланки, нерідко відбувалося без належного фінансового та кадрового забезпечення. Тож кількість, як правило, переважала над якістю, а фетишизація структурних змін – над реальним підвищенням операційної ефективності. Також сильна ідеологізація, підпорядкування контролю партійних чинників і розширення освітніх функцій у

дусі комуністичних доктрин були спрямовані насамперед на створення такого типу інтелігенції, яка б беззастережно сприймала і підтримувала дії влади. Зрештою, згадувана позитивна дискримінація робітничо-селянської молоді мала зворотнім ефектом труднощі у доступі до освіти вихідцям з інтелігентського середовища, попри їх більшу підготовленість, а нерідко й вмотивованість. На цих чинниках, як ми згадували на початку статті, спеціально фокусується чимало сучасних дослідників польського шкільництва, тож їхні впливи є доволі повно з'ясованими.

Висновки. Проведене дослідження засвідчило, що саме реформи у шкільництві всіх рівнів стали основою проєкту повоєнного відновлення, що його реалізувала польська комуністична влада після вигнання німецьких окупантів. Ці реформи базувалися на принципах однотипності, універсальності, безкоштовності та відкритості навчання. Їхньою метою було подолання наслідків багаторічної окупації, модернізація й консолідація суспільного життя та динамічна розбудова всіх галузей промисловості і сільського господарства. Суттєвими перешкодами на шляху імплементації демократичних освітніх ініціатив стало поглиблення авторитарних явищ у суспільно-політичному житті Польської народної республіки, яка потрапила під вплив радянського тоталітаризму. Це проявлялося в централізації всіх ланок освіти, ідеологізації її змісту, підпорядкування контролю партійної бюрократії, класовій селекції при допуску до вищої школи тощо. Однак, незважаючи на вищезгадані недоліки та політичний тиск, саме в так званий сталінський період було запроваджено освітні реформи, які відкрили шляхи соціальної мобільності в безпрецедентному масштабі та переформатували навчальні заклади від початкового до вищого рівнів. Звісно, наслідки змін були далекими від очікуваних результатів, але водночас вони являли собою сміливу спробу змінити обличчя польської освіти, модернізувати повоєнне суспільство та заново побудувати економіку з урахуванням викликів науково-технічного прогресу.

Відзначимо, що за всієї умовності історичних паралелей, з'ясований польський досвід національного відновлення за зрозумілих коректив вповні придатний для сьогоденної ситуації подолання наслідків російської агресії. Адже путінська реінкарнація рашизму першочергово атакує саме українську культуру, намагаючись вразити основи національної ідентичності й тим самим здолати нашу опірність. Тож власне до питань освіти сьогодні, подібно до того, як це було вісімдесят років тому в Польщі, повинна бути прикута першочергова увага держави.

Фінансування. Стаття підготовлена у рамках проєкту фундаментального дослідження «Освіта і наука як чинники післявоєнної відбудови: історичний досвід, уроки для України» (державний реєстраційний номер: 0124U000787).

Список літератури

1. Kupisiewicz Cz. Szkolnictwo w procesie przebudowy. Kierunki reform oświatowych w krajach uprzemysłowionych 1945–1980. Warszawa: Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne, 1982. 232 s.
2. Jakubowska B. Przeobrażenia w szkolnej edukacji historycznej w Polsce w latach 1944–1956. Warszawa, 1986. 351 s.
3. Potyrała B. Przemiany oświaty w Polsce w latach 1944–1948, Wrocław, 1991. 243 s.
4. Hübner P. Polityka naukowa w Polsce w latach 1944–1953. Geneza systemu, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław, 1992. 270 s.
5. Hejnicka-Bezwińska T. Zarys historii wychowania (1944–1989). Oświata i pedagogika pomiędzy dwoma kryzysami. Kielce, 1996. 160 s.
6. Dominiczak H., Halaba R., Walichowski T. Z dziejów politycznych Polski 1944–1984. Warszawa, 1984. 510 s.
7. Mauersberg S. Demokratyzacja szkolnictwa polskiego w latach 1944–1948. *Rozprawy z dziejów oświaty*. 1974. T. XVII. S. 161–184.
8. Mach E. Rozwój i transformacja polskiego szkolnictwa po II wojnie światowej. *Polska XX wieku*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2010. S. 219–250.
9. Potyrała B. Budowa systemu oświaty w Polsce Ludowej. *Kieleckie Studia Pedagogiczne i Psychologiczne*. 1990. T. 4. S. 239–258.
10. Bartnicka K., Szybiak I. Zarys historii wychowania. Warszawa, 2001. 221 s.
11. Pyter M. Prawne zasady funkcjonowania oświaty w Polsce Ludowej. *Studia Iuridica Lublinensia*. 2015. Vol. XXIV, 4. S. 105–122.
12. Pęcherski M. Szkoła ogólnokształcąca w Polsce Ludowej. Wrocław, 1970. 351 s.
13. Moraczewska B. Szkolnictwo polskie w latach 1945–1975 z uwzględnieniem miasta Włocławka. Włocławek, 2010. 446 s.

14. Pęcherski M., Świątek M. Organizacja oświaty w Polsce w latach 1917–1977. Podstawowe akty prawne. Warszawa, 1978. 410 s.
15. Maciaszek M. Treść kształcenia i wychowania w reformach szkolnych PRL. Warszawa: Książka i Wiedza, 1980. 249 s.
16. Walczak M. Szkolnictwo wyższe i nauka polska w latach wojny i okupacji 1939–1945. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1978. 363 s.
17. Paczkowski A. Pół wieku dziejów Polski. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2005. 463 s.
18. Morawski W. Szkolnictwo ekonomiczne w Polsce. Tradycje i współczesność. *Morawski W. (red.). Tradycje szkolnictwa ekonomicznego w Polsce po 1945 r.* Warszawa: Oficyna Wydawnicza SGH, 2007. S. 5–18.
19. Popiński K. System szkolnictwa wyższego w II Rzeczypospolitej i jego wpływ na funkcjonowanie uczelni polskich po 1945 roku. *Spółeczeństwo i ekonomia*. 2018. ą 1 (9). S. 25–53.

References

1. Kupisiewicz, Cz. (1982). Schooling in the Process of Reconstruction. Directions of Educational Reforms in Industrialized Countries 1945–1980. Warsaw [in Polish].
2. Jakubowska, B. (1986). Transformations in School Historical Education in Poland in the Years 1944–1956. Warsaw [in Polish].
3. Potyrała, B. (1991). Transformations of Education in Poland in the Years 1944–1948, Wrocław [in Polish].
4. Hübner, P. (1992). Scientific Policy in Poland in the Years 1944–1953. Genesis of the System, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław [in Polish].
5. Hejnicka-Bezwińska, T. (1996). Outline of the history of education (1944–1989). Education and pedagogy between two crises. Kielce [in Polish].
6. Dominiczak, H., Halaba, R., Walichowski, T. (1984). From the political history of Poland 1944–1984. Warsaw [in Polish].
7. Mauersberg, S. (1974). Democratization of Polish education in the years 1944–1948. *Dissertations on the history of education*, XVII, 161–184 [in Polish].
8. Mach, E. (2010). Development and transformation of Polish education after World War II. *Poland in the 20th century*. Kraków, 219–250. [in Polish].
9. Potyrała, B. (1990). The construction of the education system in the People's Republic of Poland. *Kielce Pedagogical and Psychological Studies*, 4, 239–258 [in Polish].
10. Bartnicka, K., Szybiak, I. (2001). Outline of the history of education. Warsaw [in Polish].
11. Pyter, M. (2015). Legal principles of functioning of education in the People's Republic of Poland. *Studia Iuridica Lublinensia*, XXIV/4, 105–122. [in Polish].
12. Pęcherski, M. (1970). General secondary school in the People's Republic of Poland. Wrocław [in Polish].
13. Moraczewska, B. (2010). Polish education in the years 1945–1975 with the city of Włocławek taken into account. Włocławek [in Polish].
14. Pęcherski, M., Świątek, M. (1978). The organization of education in Poland in the years 1917–1977. Basic legal acts. Warsaw [in Polish].
15. Maciaszek, M. (1980). The content of education and upbringing in the school reforms of the Polish People's Republic. Warsaw [in Polish].
16. Walczak, M. (1978). Higher education and Polish science in the years of war and occupation 1939–1945. Wrocław [in Polish].
17. Paczkowski, A. (2005). Half a century of history of Poland. Warsaw [in Polish].
18. Morawski, W. (2007). Economic education in Poland. Traditions and modernity. In: Morawski, W. (ed.). *Traditions of economic education in Poland after 1945*. Warsaw, 5–18. [in Polish].
19. Popiński, K. (2018). The higher education system in the Second Polish Republic and its influence on the functioning of Polish universities after 1945. *Society and economy*, 1(9), 25–53 [in Polish].

Надійшла до редакції / Received: 10.04.2025
Схвалено до друку / Accepted: 21.04.2025